

JEDAN UGOVOR O AGRARNOM POSLOVANJU SAMOSTANA
SV. KRŠEVANA NA ZADARSKOM PODRUČJU IZ 1651. GOD.

Lovorka Čoralić

Samostan sv. Krševana u Zadru, utemeljen kao benediktinska opatija montekasinskih redovnika još u X stoljeću bio je tijekom srednjovjekovne prošlosti Zadra značajan čimbenik gospodarske, kulturne i vjerske povijesti grada. Podupiran darovnicama i zaostavštinama vladara, plemićkih obitelji, bogatih građana, ali i manje imućnih pučana i distriktualaca, samostan je u razdoblju XI—XIII stoljeća postao, uz ženski benediktinski samostan sv. Marije, vodeća gospodarska snaga među crkvenim ustanovama grada. Posjedujući solane i znatan stočni fond na zadarskim otocima, baveći se i kreditnim poslovanjem u ulozi zajmodavca, te dobivajući od ribara dio ulova, samostan je svoj gospodarski uspon ipak zasnovao na brojnim i široko rasprostranjenim zemljišnim posjedima. Tijekom srednjeg vijeka samostan stječe darovnicama, kupnjom ili zamjenom, posjede u više agrarnih područja zadarskog kopnenog i otočnog distrikta. U neposrednoj blizini grada, unutar nekadašnje astareje, samostan raspolaže posjedima u Diklu, Petračanima, Punta Miki, Bokanjcu, Cerodolu, Stubulu, Obrovici, Bibinjama, Dragi, te pored crkve sv. Ivana. U dubini distrikta, u okruženju teritorija starohrvatskih županija i hrvatskih plemićkih rodova, posjedi se nalaze oko Brda, Suhovara, Kamenjana, Kokičana i Sekirana. Na otočnom dijelu distrikta, samostan raspolaže zemljom na Dugom otoku (Saver, Brbinj, Telašćica), Pašmanu (Neviđane, Dobropoljana), Ugljanu (Lukoran), te na otoku Maunu.¹ S obzirom na vrstu i kvalitet posjeda primjetno je da su u blizini grada i na otocima uglavnom smještene vinogradarsko-maslinarske kulture, te solane i stočni fond, dok se u dubini distrikta nalaze oranične površine. Veće posjede samostan je davao u novčani zakup plemićima i građanima. Obradivači obližnjih, mahom vinogradarsko-maslinarskih posjeda bili su pored distriktualaca, često i zadarski pučani, dok u svojstvu samostanskih kmetova u dubini distrikta nalazimo prvenstveno tamošnji seoski živalj. Visina naturalne rente nije bila ujednačena i kretala se između 1/4 i 1/10 plodova, koje su kmetovi isporučivali uz prisustvo samostanskog gastalda.²

¹ N. Klaić — I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Prošlost Zadra, sv. II, Zadar 1976, str. 379—380; P. Živković, Posjedi i prihodi samostana sv. Krševana u Zadru od osnivanja do konca XV stoljeća, Zadarska revija god. XXXIX, br. 2—3, 1990, (dalje: ZR), str. 221—241.

² P. Živković, nav. dj., str. 234—235.

Teritorijalno širenje posjeda sv. Krševana doživjelo je svoj najveći uspon od XII—XIII stoljeća. Statutom iz oko 1305. godine zabranjeno je oporučivanje posjeda samostanskim i crkvenim ustanovama. Odredba je kasnije ublažena nadopunom na osnovu koje su crkva i samostani smjeli dobivati nekretnine koje su potom, u roku od šest mjeseci, morali prodati svjetovnom licu.

Premda je zaustavljanje teritorijalnog širenja zemljišnih posjeda samostana nastupilo početkom XIV stoljeća, za samostan nije odmah nastupilo doba opadanja gospodarske moći. Snažna postojeća ekonomska baza omogućila je da samostan i u idućem razdoblju bude nosioc kulturno-umjetničkih, prosvjetnih i duhovnih kretanja u gradu.

Tijekom idućih stoljeća drugi su razlozi utjecali na postepeno opadanje gospodarske i kulturne uloge samostana. Ponajprije se sa prijelazom pod mletačku vlast Zadra 1409. godine, poklopio i prelaz u komendu. Prvotno su tim sustavom ispražnjene opatije povjeravane privremeno na upravu susjednom opatu. Tek kasnije to postaje redovit sustav kojim naslov opata dobivaju svjetovni svećenici, koji žive daleko od povjerenog im samostana. Takav proces vodio je drastičnom smanjivanju prihoda samostana, koji postepeno prestaje biti onakav čimbenik u kulturnom, političkom i gospodarskom životu kakav je bio u doba regularnog perioda. Prema buli pape Pavla II od 12. II 1619. godine komendatorski opat Josip podvrgao je samostan montekasinskoj kongregaciji sv. Justine u Padovi, u kojoj će, uz djelovanje tek nekoliko monaha talijanskog porijekla, životariti do 1807. godine, kada je ukinut dekretom francuske vlasti.³

Mletačko-turski ratovi, pljačkaški upadi turskih četa, domaćih prebjega i senjskih uskoka, drugi su udarac gospodarskoj moći samostana sv. Krševana. Nakon mletačko-turskog rata 1537—1540. godine i razgraničenja izvršenog 1550. godine samostan zadržava većinu svojih posjeda u zadarskom distriktu (osim Kamenjana), ali su sada oni smješteni neposredno uz tursku granicu, a stanovništvo, opterećeno nesigurnošću življenja na ugroženom području, masovno napušta granicu i povlači se u predjele bliže gradu ili na otoke. Nakon Ciparskog rata i razgraničenja 1576. godine sv. Krševan gubi gotovo sve dotadašnje posjede u dubini kopnenog distrikta, te se od tada većina kopnenih posjeda nalazi smještena unutar granične linije nekadašnje astareje (Diklo-Bokanjac-Crno-Babindub-Bibinje).⁴ Mirovni ugovori nisu, međutim, donijeli stvarni mir znatno suženom zadarskom kopnenom distriktu. Uslijed stalnih pljačkaških provala turskih četa stradavala su i nestajala čitava sela, uništavani stoljećima njegovani vinogradi, a plodne oranice ostajale bez žita. Uoči Kandijskog rata (1645—1669.) gibanja stanovništva i nemiri na zadarskoj krajini postali su učestali. Mletačkom ofanzivom 1645. godine zauzeti su Novigrad, Tinj, Vrana, Nadin, Obrovac, Karin i Islam. Turci uzvraćaju upadima u zadarsku okolicu, te dopiru do Ražanca, Bokanjca i Dikla. Godine 1648. napadnuta su sela Kotara, a 1651. godine Turci ugrožavaju i sam Zadar.⁵

Sredina XVII stoljeća predstavlja, stoga kulminaciju krize, nesigurnosti življenja i ugroženosti u zadarskom okružju. Opstanak samostana sv. Krše-

³ M. Granić, Opatija sv. Krševana u Komendi, ZR, str. 265—274.

⁴ T. Raukar — I. Petricioli — F. Švelec — Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Prošlost Zadra, sv. III, Zadar 1987, str. 225.

⁵ Na ist. mj., str. 363.

vana ovisio je tada, kao i u slučaju drugih crkvenih i samostanskih ustanova, ali i plemićkih i građanskih obitelji, od proizvodnih mogućnosti redovnog stjecanja prinosa sa posjeda na otočnom i zaštićenom dijelu kopnenog distrikta. Sužavanje distrikta na usko područje unutar astareje, uvjetovalo je usmjerenost interesa zadarskih crkava i samostana, koji su do tada glavninu posjeda imali upravo u dubini distrikta, na iskorištavanje zemljišta u bližoj gradskoj okolici. Kako je prvenstveno riječ o manje plodnim, pretežno vinogradarsko-maslinarskim kulturama nasađenim posjedima, primjetno je da su vlasnici nastojali naseliti kmetovima, obnoviti i iskoristiti malobrojne oranične površine koje su posjedovali na tom području. Unatoč nesigurnosti stanovanja i rada no ovim područjima, vlasnici se nisu odricali visine prihoda koje su primali u mirno doba. Stoga je razdoblje XVI—XVII stoljeća ispunjeno brojnim parnicama i tužbama protiv kmetova, koji koriste konfuznost ratnog stanja i ne izvršavaju svoje obveze ili jednostavno napuštaju dodijeljene površine, prepuštajući ih korovu i turskom kopitu. Životna stvarnost, ipak je, međutim, iziskivala potrebu za stjecajem i proizvodnjom hrane, te su unatoč nepovjerenju i sukobima, poslovi zakupnog karaktera ostvarivani na zadarskom agrarnom području tijekom svih epoha, pa i u razdoblju mletačko-turskih ratova.

Ugovor koji ovdje u cjelosti objavljujemo primjer je agrarnog poslovanja sv. Krševana 1651. godine, kada se uslijed ratnih sukoba, područje agrarnog djelovanja samostana na kopnenom teritoriju znatno sužuje, dok su mogućnosti proširenja posjeda na zadarske otoke ograničene konkurencijom sa plemićkim i građanskim obiteljima.

U ime svih redovnika samostana, ugovor sklapaju opat Silvestar iz Zadra, redovnik Bernard Ljubojević, te opskrbnik Prospero iz Bergama. Oni dodjeljuju na obrađivanje Marku pok. Vuka Višića iz Dikla tri ždrijeba oranice u Diklu, a koju su prethodnih godina obrađivali braća Šimun i Jakov Višić. Ždrijebovi, kako je to uobičajeno, uključuju vrtove, okućnicu i kmetške nastambe, te druge površine, koje sveukupno čine kmetsko selište. Od spomenuta tri ždrijeba izuzima se 1/12 zemlje i dodijeljuje na obradu Petru pok. Marka Višića. Marko je obvezan dati 1/5 plodova od površina koje sam obradi, dok od zemlje koja je već zasijana daje 1/3 plodova. Pored toga, kao nadoknadu za korištenje kuće, vrta i okućnice Marko daje godišnje darove (honoranze), koji iznose tri stara žita, izuzevši svega jednu kvarticu žita, koju daje Petar — obrađivač znatno manje čestice. Ukoliko Petar ne bude zemlju obrađivao kako je ugovoreno, dužan je svoju 1/12 zemlje predati Marku, koji je potom obrađuje uz već navedene uvjete. Ugovor izričito propisuje način i redosljed radova na posjedu. Kmet mora svake godine u odgovarajuće doba orati i nanijeti 25 vreća gnoja na ždrijebove koje zasijava. Sistem obrade tla je dvopoljni, te je kmet dužan svake godine zasijati bar polovinu površine, a polovinu ostaviti na ugaru za slijedeću sezonu, čime je mogućnost iskorištavanja zemlje prepolovljena. Pored ovih dužnosti, Marko je obavezan raditi i na samostanskoj zemlji koja je posebno odvojena kao zgon, koji samostan radom kmeta u potpunosti obrađuje za vlastite potrebe. Za taj rad Marko je dobivao izvjesnu naknadu, koja se svim samostanskim kmetovima davala prvog dana oranja. Marko je obavezan poštivati sve ugovorom propisane dužnosti, pod prijetnjom naplate kazne prema procjeni, kako je to uobičajeno u agrarnim ugovorima ovog područja.

Kako možemo primjetiti, odredbe ugovora donose zanimljive podatke o načinu agrarnog poslovanja između samostanske ustanove i članova kmetске obitelji na zadarskom području sredinom XVII stoljeća. Primjetno je premještanja težišta smještaja oraničnih površina samostana iz dubljih dijelova zadarskog distrikta u neposrednu okolicu grada, što je napose uvjetovano mletačko-turskim ratovima i pomicanjem granice 1550. i 1575. godine. Nadalje, očito je da se samostan niti u otežanim uvjetima življenja kmetova u području koje je upravo u to vrijeme meta turskih zalijetanja, nije želio odreći znatnih zemljišnih prihoda. Stoga su obveze obrađivanja i visina podavanja kmetova, te napose rad na zgonu, isti kakve susrećemo u stoljetnoj praksi agrarnog poslovanja samostana. Čini se, međutim, da je neposlušnost i neizvršavanje obveza kmetova bila česta praksa. Stoga se kazne za neobrađivanje ili napuštanje posjeda naglašavaju, a kao dodatna sigurnost, nastoji vjernost jednog od kmetova pridobiti pravom da u slučaju neposlušnosti drugog pridruži njegovu česticu svojoj. Ugovor je, nadalje, svjedočanstvo agrarnih mogućnosti u zadarskim selima u XVII stoljeću. Za razliku od zapadnoevropskih zemalja, gdje se tropoljni sustav obrade tla primjenjuje već u srednjem vijeku, ovdje je i dalje prisutna dvopoljna zemljoradnja. Na taj način je bar 50% najplodnije zemlje ostajalo neobrađeno, doprinoseći oskudici žitarica, koja je, uslijed nemogućnosti njihovog pravodobnog opskrbljivanja, često uzrokovala cikluse gladnih godina, povećavajući ionako negativne procese demografskog kretanja stanovništva zadarskog zaleđa u to vrijeme.

Ugovor se nalazi u Historijskom arhivu u Zadru u fondu spisa zadarskog bilježnika Šimuna Brajčića (b. I, fasc. 12, 10A--11A, godina 1651.).

Na margini: Per li reverendissimi Monaci di San Grisogono pastinare Nel Nome di Xristo Amen. L'Anno et Indizione come di sopra, giorno veramente di Venere, li 8 del mese di Settembre, nelli tempi del Regimine et alla presentia ut ante

Personalmente constituti li magnifici reverendissimi Padri di San Grisogono di Zara capitularmente congregati Il Reverendissimo Padre Don Silvestro da Zara Priore et amministratore del dicto convento, Padre Don Prospero da Bergamo celerario et il Reverendissimo Padre Don Bernardo Giubrovich monaco tutti un animi et comodi, sponte et con ogni miglior modo per se et sucessori loro, hanno dato, et concesso a lavorar et coltivar a Marco Vissich quondam Vuco dalla Villa di Diclo ivi presente et conducente, tre sorte di terra posta nella Villa di Diclo qual sorte lavorava altre volte Giacomo et Simon fratelli Vissichi et tutte et cadaune raggioni a dicte tre sorti a qualsuncuno modo spetanti et pertinenti cioe horto et altre terre come hanno l'altre sorte in dicta Villa, eccetuato la duodecima parte et portione delle sudette tre sorti, la qual disse esso Marco haver tocato Piero quondam Zuanne Vissich, nella divisione gia tra di loro seguita Con tutti et cadauni patti modi, convenzioni et obligazioni contenute nelle altre scritte fatte al quondam Gasparo Vissich fu loro collono, et altri Villici abitanti in essa Villa. Che ha obligato dicto Marco dar il quarto a detti Reverendissimi Padri di tutto quello che seminera sopra dicte sorti durante le braijde che al presente sopra di quelli s'altrovano et manuate che saranno le braijde sia tenuto di corrisponderli il terzo. Che ogni anno debba corrisponder per honoranza tre stara di formento meno una quartizza doppo fornita l'ava la qual quartizza dovura corrisponder ad essi Reverendissimi Padri il sudetto Piero Vis-

sich per lo quale promette de rato il sudetto Marco in propriis bonis. Con patto, che non lavorando la sudetta duodecima portione delle sudette tre sorti di terra esso Piero in tal caso lui Marco debba corisponder il sudetü terzo spettante ad essi Reverendissimi Padri. La qual duodecima parte delle sudette tre sorti dovra lavorar il sudeto Marco et corisponder la portione et honoranze spettanti ad essi Padri di tutte le sudette tre sorti. Et in ogni anno sia tenuto arrar et preparar il Sgono a essi reveredissimi Monaci a tempo dovuto per quello gli toca per doi sorti et gettar vintiquattro sachi di ledame sul detto sgono senza fatto alcuno. In oltre dechiarissono, che essi Reverendissimi Monaci siano tenuti al tempo della prima arradura del Zgono di dar al sudetto Collono giusta l'ordinario che si l'estima con altri della dicta Villa di Diclo, Con questa dichiarazione ancora et pato, che sia obligato detto Marco Collono ogni anno seminar detta mezza sorte con quella semenza che potria portar il terreno et l'altra mitta preparer per l'altro anno, totalmente, che ogni anno sia seminata la mitta di detta sorte et non attendendo a quanto di sopra, debba pagar del vacuo del non seminato giusta l'estimo d'esser fatto per li esperti senza contradictione, o lite alcuna, Renunciando Promettono per se d'haver sempre fermo, rato et grato sotto le pene, et obligatione sopra di che.

Fatto in Zara nella Corte del Convento delli sudetti Padri di San Grisogono, Presenti Giacomo Giancovich et Zuanne Budievich da Diclo Testimonij conosciuti et chiamati

Pietro Fanfognia conte

Riassunto

UN CONTRATTO LEGATO ALL'ATTIVITA' AGRARIA DEL CONVENTO DI SAN CRISOGONO NELLA REGIONE DI ZARA

Lovorka Čoralić

L'autore analizza concisamente lo sviluppo del convento di San Crisogono nel periodo tra il X e il XVII secolo. L'attività agraria svolta nel convento viene rappresentata in relazione alla posizione geografica occupata e alla specie di possedimento appartenente al convento, vengono pure menzionati i rapporti di lavoro tra il convento e coloro che lavorano la terra. Il periodo che va dalla fine del XV secolo si protende nel XVI secolo e arriva fino alla prima metà del XVII secolo, è il periododo delle guerre turco-veneziane che risultarono in un restringersi del territorio agrario appartenente al convento. Si sottolinea in particolare modo lo spostamento delle superficie agrarie dal profondo retroterra ai terreni circostanti la città.

L'autore analizza e cita come esempio di attività agraria il contratto stipulato tra il convento e i membri della famiglia Višić di Dikla. E' da notare che il convento anche in condizioni difficili per la vita dei servi della gleba, che vengono a trovarsi in zone pericolose, non rinuncia ai soliti contributi. L'autore mette in rilievo inoltre le sanzioni che vengono inserite nel contratto con cui il convento cerca di difendersi da eventuali disobbedienze dei servi. E finalmente la descrizione dei singoli lavori a cui devono accudire i servi, confermano il basso grado di sviluppo in cui si trovava l'agricoltura sul territorio zaratino nel XVII secolo.

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

R A D O V I 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb